

TA'LİKİZÂDE MEHMED SUBHÎ'NİN FIRASET-NÂME'Sİ*

Firâset-nâme of Ta'likizâde Mehmed Subhî

Mehmet GÜRBÜZ**

Gazi Türkiyat, Bahar 2017/20: 113-120

Öz: 16. yüzyılın önemli simalarından biri olan Ta'likizâde Mehmed Subhî (1540?-1606?), divan-ı hümayun kâtipliği ve şehnâmecilik görevlerinde bulunmuştur. Tarihçi kimliğiyle tanınan Ta'likizâde, çoğuna bizzat katıldığı seferleri konu edinen Revâniyye, Tebrîziyye, Şeh-nâme, Yanık Seferi Şeh-nâmesi, Eğri Seferi Şeh-nâmesi adlı eserleri kaleme almıştır. Yazarm tarih konulu bu eserleri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak Ta'likizâde'nin yazarlık kariyerinin muhtemelen ilk eseri olan Firâset-nâme üzerine ise şu ana kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Eserin bilinen tek nüshası Bibliotheque Nationale, Turc. 1055 numaraya kayıtlıdır. Ta'likizâde, eserini III. Murad'ın (sal. 1574-1595) isteğiyle kaleme almış ve -muhtemelen- saray nakkaşhanesinde hazırlanmış olan güzel bir nüshasını saltanatının ilk yıllarında hükümdara sunmuştur. Temelde mensur olarak kaleme alınmış olmakla birlikte eserde telif ya da alıntı olmak üzere çok sayıda Arapça ya da Farsça ve daha az sayıda da Türkçe şiir/şiiir parçası yer almaktadır. Bu çalışmada Ta'likizâde Mehmed Subhî'nin söz konusu eseri tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, firâset, kıyâfet, Ta'likizâde Mehmed Subhî, Firâset-nâme

Abstract: Ta'likizâde Mehmed Subhî, who was one of the important favor of the 16th century, has performed the works named imperial council clerkship and shahnama authorship. Ta'likizâde, known with his historian identity wrote out the works named Revâniyye, Tabrîziyye, Shahnâme, Shahnâme of Yanık Expedition, and Shahnâme of Eğri Expedition which are mentioning the expeditions mainly in which he personally attended. Various studies have been performed upon the history subjected works of the author. But till today any study has been performed upon Firâset-nâme which was most probably the first work of the Ta'likizâde's authorship career. The single known copy of the work has been registered in Bibliotheque Nationale, Turc. No. 1055. Ta'likizâde wrote out this work with the request of Murad III (sult. 1574-1595) and has presented one of its nice copy to the emperor within the first period of the sultanate -most probably- prepared in palace's calligrapher house. This work in basic was written out as prosaic but it contains a lot of copyright or cited Arabic or Persian and less Turkish poems/poem parts. In this study, it will be tried to introduce the subject work of Ta'likizâde Mehmed Subhî.

Keywords: Classical Turkish literature, physiognomy, Ta'likizâde Mehmed Subhî, Firâset-nâme

Firâset, görünürdeki çeşitli ipuçlarından hareketle görünmeyen şeyleri tespit etme, onların nitelikleri ve nicelikleri hakkında çıkarımlar yapma ilmidir. Bu ilmin yöntemlerini konu edinen eserlere de bir tür adı olarak firâsetnâme denir. Kökeni insanlık tarihi kadar eski olması gereken bu ilimle ilgili bilinen ilk yazılı eser "pseudo-

* Bu makale, 5-7 Mayıs 2016 tarihleri arasında Gaziantep Üniversitesi Nizip Eğitim Fakültesi tarafından gerçekleştirilmiş olan "II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu"nda sunulmuş bildirinin geliştirilmiş biçimidir.

** Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Konya/TÜRKİYE. meingurbuz@hotmail.com. Gönderim Tarihi: 04.11.2016. Kabul Tarihi: 13.12.2016.

Aristoteles” (sözde Aristoteles) tarafından (Anetshofer vd. 2016: 28-29) kaleme alınmıştır. Söz konusu eserin tercüme edilmesiyle bu konudaki bilgi birikimi bir yandan Batı dünyası taşınmış ve orada “fizyonomi (physiognomy)” adıyla günümüze kadar gelen ve bugün de varlığını devam ettiren bir bilim dalına dönüşmüştür. Diğer yandan yine tercümelerle Arap dünyasına nakledilmif ve İslam inancıyla harmanlanarak yeniden şekillenmiştir. Bu çerçevede Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında çok sayıda firâsetnâme kaleme alınmıştır.

Tamamı aynı İslami gelenekten beslenmiş olmakla birlikte Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında kaleme alınmış firâset/kiyâfet bilimiyle ilgili eserlerde bazı farklılıklar dikkati çekmektedir. Her toplumun gelenekleri, görenekleri, âdetleri, önceki inanışlarından kalan izler vb. ile yaşadığı coğrafyanın gerekli kıldığı donanımlar farklı olduğundan eserlerin içeriği de farklılaşmıştır. Tercüme edilen eserlere ve atf yapılan kaynaklara bakarak Türk edebiyatındaki firâsetnâmelerin/kiyâfetnâmelerin hem Arap hem de Fars edebiyatındaki eserlerden yararlandığı söylenebilir. XIX. yüzyıl ve sonrasında yazılmış eserlerin kaynaklarının Fransızca fizyonomoni kitapları olduğu görülmektedir. Bu değişim Türk toplumunun kültürel etkileşim sürecine uygun bir görünüm arz eder (Gürbüz 2016: 192-193).

Türk edebiyatında yazılmış firâsetnâme türündeki eserlerden biri de Ta’likizâde Mehmed Subhî¹ tarafından kaleme alınmıştır. Ta’likizâde ilk eseri olan *Firâset-nâme*’yi

¹ Ta’likizâde Mehmed Subhî, III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde kâtiplik ve şehnamecilik görevlerinde bulunmuştur. Doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte bazı kaynaklar onun 1540’lı yıllarda Denizli ya da Aydın’da dünyaya geldiğini savunmuşlardır.

Ta’likizâde bütün eserlerinde kendisinin Fenârizâdeler ailesine mensup olduğunu belirtmiştir. Kaynaklarda Ta’likizâde’nin babasının Ta’likî Mehmed Çelebi olduğu kayıtlıdır. Ancak Ta’likî Mehmed Çelebi’nin kim olduğu tespit edilememektedir. Bunun dışında yazarın ailesiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ta’likizâde’nin çocukluk ve gençlik dönemleriyle aldığı eğitim hakkında bilgi de yoktur. Ancak kaleme aldığı eserlerden iyi bir eğitim aldığı, Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiği anlaşılmaktadır.

Yazar, III. Murad’ın 1562 yılında sancak beyi olarak Manisa’ya atandıktan sonra onun maiyetinde kâtiplik görevine atanır. Bu, onun bilinen ilk resmî görevidir. 1574 yılında III. Murad’ın tahta çıkışına kadar da bu görevini sürdürür. Ta’likizâde, kaynaklarda belirtildiğine göre, aynı yıl *Firâset-nâme*’yi kaleme alır ve tahta çıkış hediyesi olarak padişaha takdim eder. Bundan sonraki dönemde de padişahın maiyetinde kâtiplik görevini sürdürür. Daha yüksek mansıplara ulaşmak için defalarca girişimde bulunmuş olmasına rağmen bu arzusuna uzun süre kavuşamaz. Bu duruma içerleyen yazar, 991-992/1583-84 yılında Revan seferine ve 993/1585 yılında da Tebriz seferine kâtip olarak katılır. Bu seferleri anlatan *Gürcistan (Revân) Seferi Tarihçesi (Revâniyye)* ve *Tebriziyye* adlarında gazânâme türünde iki eser kaleme alır. Söz konusu seferlerden sonra İstanbul’a dönen yazar, kâtiplik görevine devam eder. Bundan sonra kesin olarak bilinmeyen bir tarihte *vekâyi’nvis* olarak görevlendirilir. Daha önce sunduğu bazı eserleri beğenildiği için 8 Zilkade 1591/28 Ağustos 1591 tarihinde de Türkçe mensur şehnâme yazması için şehnâmecî olarak görevlendirilir. Bir müddet dönemin ünlü şehnamecisi Seyyid Lokman’la birlikte bu görevi paylaşırlar. Bu süreçte Seyyid Lokman, Farsça ve Ta’likizâde ise Türkçe şehname yazmakla görevlendirilmiştir. Bu görevi sırasında 1002/1593-94 yılında III. Murad’a ithaf ettiği *şeh-nâme*’yi (*şemâ’il-nâme-i Âl-i Osmân*) kaleme alır; fakat dili ağır olduğu gerekçesiyle beğenilmez. Bu durumun üzüntüsüyle Vezir-i azam Sinan Paşa’nın maiyetinde 1593-94 yıllarında Avusturyalılara karşı düzenlenmiş olan Nemçe (Avusturya) seferine katılır. Seferi konu alan gazânâme türündeki *şeh-nâme-i Hmâyn’ı* (*Yanık Seferi şeh-nâmesi*) kaleme alır. Yeni hükümdar III. Mehmed (sal. 1595-1603) tarafından 15 Muharrem 1004/20 Eylül 1595 tarihinde Lokman azledilerek Ta’likizâde tek başına şehnâmecilikle görevlendirilir. III. Mehmed’in bizzat katıldığı Eğri seferinde padişahın maiyetinde yer alır. Seferi konu edinen gazânâme türünde kaleme

III. Murad'ın tahta çıktığı 1574 yılında yazarak hükümdara sunmuştur. Eserin bilinen tek nüshası Bibliothéque Nationale, Turc. 1055 numarada kayıtlıdır. Söz konusu nüsha, saray nakkaşhanesinde üretilmiş ve Nakkaş Osman tarzı dört resimle süslenmiştir. 62 varaktan oluşan yazmada metin çoğunlukla 15 satır üzerine yazılmış olmakla birlikte bazı sayfalarda satır sayıları farklılık gösterir. Eserin metni nesih hatla ve çoğunlukla siyah mürekkep kullanılarak yazılmıştır. Ancak vurgulanmak istenen kimi kelime ya da ibarelerin yazımında kırmızı, mavi veya altın rengi mürekkep kullanılmıştır. Eser, Osmanlı dönemi klasik nesir üslubunun başarılı örneklerinden biri olarak kabul edilebilir. Metnin yazımında genellikle klasik Osmanlı Türkçesi imlasına bağlı kalınmıştır. Nüshada harf düzeyinde yazım yanlışlıkları bulunmaktadır. Yine bitişik yazılması gereken kimi eklerin ayrı yazıldığı, ayrı yazılması gereken kimi kelimelerinse bitişik yazıldığı görülür.

Eser temelde mensur olarak yazılmış olmakla birlikte -klasik dönemde üretilmiş mensur eserlerin çoğunda görüldüğü üzere- metinde konuyla ilgili manzum parçalar da yer almaktadır. Bu manzumelerin bir kısmı bizzat Ta'likizâde tarafından Arapça, Farsça ve Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Başka şairlerden yapılan çok sayıda manzum alıntının kaynağı çoğunlukla tespit edilememiştir. Kaynağı tespit edilebilen az sayıda örnekte ise yazarın Ali Şir Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-nefâyis*'inden, Fuzûlî'nin Farsça *Divan*'ından, Nizâmî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'undan, Sa'dî'nin *Bostân*'ından, Mevlânâ'dan, Enverî'den ve Hayâlî'den alıntılar yapıldığı görülmektedir.

Eser, Allah ve Peygamber övgüsü ile başlamaktadır. Bundan sonra eserin ithaf edildiği III. Murad'ın övgüsü yapılmıştır. Sebeb-i telif bölümünde firâset ilminin amacı, hedef kitlesi ve gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu kısımda ayrıca müellif kendi adını anarak eseri yazma amacı ve süreci ile ilgili bilgi vermiştir. Buna göre

aldığı *Şeh-nâme-i Sultân-ı Selâtin-i Cihân'ı (Eğri Seferi Sehnâmesi)* 1598 yılında hükümdara sunar. Ta'likizâde, Aralık 1601 tarihinde şehnamecilik görevinden azledilir. Bu azilden etkilenen yazar, İstanbul dışında bir görev talep eder; fakat kısa süre içinde İstanbul'a geri dönerek divan-ı hümayun kâtipliği görevine devam eder.

Ta'likizâde'nin ölüm tarihi ile ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Kaynaklarda 1008/1599-1600, 1013/1604-05, 1018/1609-10 yıllarında ölmüş olabileceği kaydedilmiştir. Bazı kaynaklarda da şehit olduğu ya da idam edildiği bildirilmiştir. Ancak Feridun Emecen'in (1994: 147) tespit ettiği Evâhir-i Zilkade 1014/29 Mart-8 Nisan 1606 tarihli bir arşiv kaydı şairin ölüm tarihiyle ilgili belirsizliği büyük oranda gidermiştir. Gedik değişimi ile ilgili bu belgeyi yorumlayan Erhan Afyoncu (2001: 290), Ta'likizâde'nin bu tarihten birkaç ay önce vefat ettiğini bildirmektedir.

Yukarıda değinildiği üzere yazar, dördü gazânâme, biri şehname ve biri de firâsetnâme türünde toplam altı eser kaleme almıştır. Eserlerinin tamamı saray nakkaşhanesinde üretilmiş estetik değeri yüksek kitaplardır. *Tebriziyye* dışındaki bütün eserleri resimlenmiştir. Bunlardan ilk ikisi -muhtemelen- dönemin ünlü nakkaşlarından Nakkaş Osman tarafından, son üçü ise Nakkaş Hasan tarafından resimlenmiştir.

Bu eserlerden *Eğri Seferi Şeh-nâmesi* manzum, diğer eserlerse mensur olarak yazılmıştır. Kaynaklarda Ta'likizâde'nin bir divan tertip ettiğine dair bir bilgi yoktur. Bununla birlikte kaleme aldığı bütün eserlerde kendisine ait manzum parçalar bulunmaktadır. Türkçe, Arapça ve Farsça telif ettiği bu manzum parçalarla başka şairlerden alıntılacağı manzumeler, onun "elsine-i selâse"ye hâkim, yetenekli bir şair olduğunu göstermektedir. Ta'likizâde şairlerinde Subhî ve Ta'likizâde mahlaslarını kullanmıştır. Ta'likizâde Mehmed Subhî hakkında detaylı bilgi için bk. Afyoncu 2001; Çabuk 1986: 2-39; Çabuk 1988: 118-120; Fodor 2001; Gürbüz 2016: 47-63; Woodhead 2010.

firâset, yaratılışın sırlarına ve sonsuz mutluluğun kaynağına vakıf olmanın inceliklerini öğreten bir ilimdir. İyi bir yönetici olabilmek için hükümdarların firâset bilgisine sahip olmaları gerekmektedir. Nitekim önceki hükümdarlar ve önde gelen insanlar da firâset ilmine itibar etmişlerdir. Yazar bu söylemleriyle eserin gerekliliği ve önemi konusunda hamisini ikna etmeye çalışmıştır. Ta'likizâde burada ayrıca "eski bir kulu" olduğunu hatırlatarak hükümdardan mansip talep eder.

Eserin ana metni ise mukaddime ve iki bölümden oluşur. **Mukaddime** bölümünde firâset ilminin tanımı yapılarak bu ilmin gerekliliği, amacı, kapsamı ve yöntemleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Yazar burada firâseti, yaratılışın sırlarına ve sonsuz mutluluğun kaynağına vakıf olmanın inceliklerini öğreten bir ilim olarak tanımlar². İlmî çıkarım yapma yöntemini de "aklî deliller", "tecrübe" ve "kıyas" olarak tespit eder. Bundan sonra da Kuran-ı Kerim ayetlerinden ve hadislerden hareketle firâset ilminin dinî anlayışa uygunluğunu ispat etmeye çalışır. Firâseti yöneticilerin mutlaka sahip olması gereken bir donanım olarak sunar. Dönem şartları içerisinde insanlar arasında adaletle hükmedebilmeleri, ödüllendirilecek ve cezalandırılacak kişileri seçebilmeleri ve makamlara liyakat sahibi, hak eden, doğru kişileri getirebilmeleri için firâset ilmini öğrenmeleri gerektiğini belirtir. Firâsetin ayrıca dostla düşmanı ayırt etme, kötü insanların hilelerinden korunma imkânı verdiğini, kişinin kendi eksikliklerini fark edebilmesini sağladığını da ifade eder. Eskiden beri hükümdarların bu ilme hürmet gösterip riayet ettiklerini belirterek eserini meşrulaştırmaya çalışır. Yine hükümdarlara firâsetnâme sunulmasının bir gelenek olduğunu ifade ederek³ kendisinin bu yöndeki çabasını anlamlı kılmayı hedefler. Bu söylemlerini somutlaştırmak için de Gazneli Mahmud, Abbasi halifesi Me'mûn ile Cemşid ve Nüşirevân gibi firâset ilmiyle ülkesini yöneten hükümdarlara ilişkin çeşitli anlatılara yer verir. Firâsetin Allah vergisi bir yetenek olduğunu belirten yazar, bu yeteneğin eğitimle geliştirilmesi gerektiğini kaydeder. Böylelikle eserini hangi fonksiyonu icra etmek üzere kaleme aldığını da ifade etmiş olur.

Birinci bölümde "Tenbîh" başlığı altında öncelikle dünyadaki varlıkların ve özellikle de canlıların yaratılışı anlatılmıştır. Buna göre; hararet, bürüdet, yubüset ve rutûbetin karışımından "besâit" ve "anâsır" meydana gelmiş, anâsırdan da hayvanlar, bitkiler ve madenler oluşmuştur. Yaratılışla ilgili bu açıklamadan sonra yine başka bir "Tenbîh" başlığı altında mekânların ve beldelerin kişilik üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Burada ele alınan mekân sadece Osmanlı coğrafyası değil, bir bütün olarak dünyadır. Dönemin coğrafya bilgisi çerçevesinde ekvator çizgisi başlangıç noktası kabul edilerek kuzey ve güney yarım küreler ekvatora paralel çizgilerle

² Kelimenin tasavvufî literatürde kazandığı anlamlar için bk. Altıntaş 1986: 124; Konuk 2006: 432; Özdemir 2013: 102; Uludağ 1999: 194.

³ Osmanlı padişahlarından bazılarının firâsetnâme sunulmuş olmakla birlikte bunun bir geleneğe dönüşüp dönüşmediği sorgulanmaya muhtaç bir meseledir.

yedişer iklime ayrılmıştır (bk. İbrahim Hakkı 1330: 129). Eserde bu iklimlerde yaşayan insanların karakteristik özellikleri anlatılmıştır.

Genel olarak iklimlerin özelliklerinden bahsedildikten sonra daha özeldi bazı bölgelerde yaşayan insanlar söz konusu edilmiştir. Bu çerçevede Sindliler, Mekkeliler, Medineliler, Taifliler, Yemenliler, Berberiler, Zengîler, Habeşliler, Mısırlılar, Şamlılar, Rum coğrafyasında yaşayanlar, Ermeniler, Iraklılar, Horasanlılar, Heratlılar, Sistanlılar, Şirazlılar, Yezdliler, Kaşanlılar, Tebrizliler, Maveraünnehirliler gibi farklı toplulukların ön plana çıkan özellikleri sıralanmıştır.

İkinci bölüm mizaçların delilleri hakkındadır. Bu bölümde “ahlât, yaş, ef'âl, hey'et, sûret, cinsiyet, neseb, variyet, mekân, yaratılış ve uzuvlar”ın durumuna bakarak kişinin karakteriyle ilgili çıkarımlar yapmanın yöntemleri anlatılır.

Bu çerçevede mizacın birinci delili “ahlât (insanın bedeninde etkili olan dört sıvı)”tır. Geleneksel tıp anlayışına göre kişinin mizacı, vücudunda bu dört sıvıdan (kan, balgam, safra, sevda) hangisi baskınsa ona göre şekillenir. Eserde mizaç, bu sıvıların vücuttaki etkinliğine göre, “sıcak, soğuk, yaş, kuru, kuru-yaş, soğuk-kuru, sıcak-kuru, soğuk-yaş” olarak sınıflandırılmış ve bunların karakteristik özellikleri üzerinde kısaca durulmuştur.

Mizacın ikinci delili olarak sunulan “yaş” başlığı altında insan yaşamı “sinn-i tufülüyyet, sinn-i şebâb, sinn-i kühûlet, sinn-i şeyhûhet, sinn-i inhitât” olarak çeşitli dönemlere ayrılmış ve bu dönemlerdeki insanların özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Mizacın üçüncü delili olarak “ef'âl (fiiller, işler)” üzerinde durulmuştur. Burada kastedilen şey, toplumun gerekli kıldığı, âdet hâline gelmiş işler değil, kişinin yaratılışının gereği olarak yapıp ettikleridir. Bu bölümde bu tür davranışlara bakarak kişinin ahlakına dair çıkarım yapma üzerinde durulmuştur.

Mizacın dördüncü delili “hey'et ve suret”tir. Bu başlık altında kişinin benzedikleri hayvanların tespit edilerek bu hayvanın karakteristik özelliklerinden hareketle kişinin ahlakı hakkında çıkarımlar yapılması anlatılmıştır.

Mizacın beşinci delili olarak “cinsiyet” ele alınmış ve cinsiyetin insanın fiziksel ve ruhsal özellikleri üzerindeki tesiri üzerinde durulmuştur. Erkeklerin özelliklerine çok kısa olarak değinilirken, kadınlarla ilgili anlatı oldukça uzun tutulmuştur. Kadınlar hakkında bilgi verirken de fiziksel özelliklerinden kısaca bahsedilmiş, karakter özellikleri üzerinde daha çok durulmuştur. Zaman zaman bazı tarihsel hadiseler de göndermeler yapılarak kadınlar arasında görülen ahlaki düşkünlükler anlatılmıştır. Bu noktada bazı kadınların son derece olumsuz bir bakış açısıyla tavsif edildiği dikkati çekmektedir. Bundan sonra kadınların sahip olması gereken özellikler anlatılmış ve bu vasıflara sahip kadınlar övülmüştür. Hintçe *Sâster-nâme* adlı eserden hareketle

“bedmen, heyten, sengit” şeklinde sınıflandırılan kadınların özellikleri üzerinde durulmuştur.

Mizacın altıncı delili “ahlât”tır. Ahlt ayrıca birinci delil olarak işlenmiştir. Meselenin iki bölümde birbirini tamamlayıcı nitelikte ele alındığı görülmektedir.

Mizacın yedinci delili “neseb ve varyet”tir. Bu başlık altında kişinin mensubu olduğu ve içinde yetiştiği ailenin maddi ve manevi durumu ile toplumsal statüsünün onun karakterini belirleyen önemli bir etken olduğu anlatılmıştır.

Mizacın sekizinci delili olarak “mekân” üzerinde durulmuştur. Burada köy, şehir, dağ gibi bazı meknlarda yaşıyan insanların karakteristik özellikleri anlatılmıştır. Eserin birinci bölümünde de “Tenbîh” başlığı altında meknın kişiliğe etkisi üzerinde durulmuş ve o bölümde buradakinden daha geniş ölçekli tespit ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

Mizacın dokuzuncu delili “yaratılıştan gelen” özelliklerdir. Bunlara bakarak insanların kişiliği hakkında bazı çıkarımlar yapılabilir. Örneğin; kişinin yaratılış özelliği olan çok fazla öfkelenmek ve çok çabuk kederlenmek fikirsizliğe neden olur. Bu başlık altında zenginlik, fakirlik, çok gezmek, zorluklarla mücadele etmek, evlenmek gibi bazı durumların kişiliği değiştirebileceği belirtilmiştir. Yine kişinin uğraştığı sanatın ve yaptığı mesleğin de mizaç üzerinde etkili olduğu kaydedilmiştir.

Mizacın onuncu delili “uzuv”lardır. Burada insanın bedenindeki azaların şekillerine, büyüklüklerine vb. bakarak insanın mizacına ilişkin çıkarımlar yapma üzerinde durulmuştur. Ta’likîzâde’nin üzerinde durduğu unsurlar sırasıyla şunlardır: baş, alın, kaş, göz, burun, dudak, ağız, diş, dil, yüz, kulak, boyun, el-avuc, kol, göğüs, kürek kemiği, sırt, karın, kaburga, kalça, uyluk, ökçe (topuk), ayak, boy, ses, adım/yürüme, hareket, konuşma, ağlama, gülme, kıl⁴. Bu çerçevede “Gddenin kıllı olması bnlk ve nadanlık alametidir.”, “Çok ağlama sevda nişanesidir. Bunun dışında kalp yumuşaklığına, sıkıntılı ve kırılğan olmaya delildir.” gibi ifadelerle söz konusu unsurların muhtelif hususiyetlerine atıfta bulunarak kişilik özelliklerine ilişkin tespitler yapılmıştır.

Bu şekilde anlatısını tamamlayan yazar, sekiz beyitlik bir kıt’a ile eserini bitirir. Söz konusu kıt’ada eserini tamamlama fırsatı bulduğu için Allah’a şükreder, eserini sunduğu padişahı över, ondan ihsan talep eder ve padişaha dua ile manzumesini tamamlar.

⁴ *Firâset-nâme*’de yer alan uzuvlarla bunlara yüklenen anlamların ayrıntılı incelemesi ve Türk edebiyatında yazılmış bu türden başka eserlerin içerik karşılaştırması için bk. Gürbüz 2016: 122-190. Bu incelemede Hamdullah Hamdi’nin (1449-1503) *Kıyfet-nâme*’si, Mustafa Bin Evrenos’un [II. Selim (sal. 1566-1574) dönemi] *Hz Kitb-ı Firâset-nâme ve Kıyfet-nâme*’si, Ta’likîzâde’nin *Firâset-nâme*’si (yaz. 1574), Mustafa bin Bâli’nin *Risâle-i Kıyset-i Firâset*’i (yaz. 1576), Vişli’nin *Veslet’l-irfn*’ı (yaz. 1594) ve Erzurumlu İbrahim Hakki’nin (1703-1780) *Kıyfet-nâme*’si değerlendirmeye alınmıştır.

Ta'likîzâde eserini oluştururken firâset ilmine ilişkin bilgileri farklı kaynaklardan derlemiştir. Dönemin anlayışı gereği yazar çoğu zaman yararlandığı kaynakların isimlerini belirtme ihtiyacı hissetmemiştir. Ancak bazen de -muhtemelen verdiği bilginin doğruluğunu kanıtlamak amacıyla- yararlandığı kişileri ya da eserleri kaydetmiştir. Bu çerçevede Fahreddin Râzî'nin *Metâlibü'l-âliye'si*, Zemahşerî'nin *Rebü'l-ibrâr'ı*, *Telhîs*, *Vassâf Tarihi*, *Mesâlik-i İskenderiyye*, Arapçaya *Hamcemetü'l-mülûk*, Farsçaya *Lezzetü'n-nisâ* adlarıyla çevrilmiş olan Hintçe *Sâster-nâme* yazarın yararlandığı kaynaklardandır. Yine görüşlerine atıf yaptığı kişilerden Hz. Ali'nin, ünlü hekim İbn-i Sinâ'nın, Grek tabip ve filozofu Câlî'nûs'un (Bergamalı Galen, Galenos, Galenus) isimlerini anmıştır. Bunlardan daha öncelikli olarak Kuran-ı Kerim ile Hz. Peygamber'in hadisleri Ta'likîzâde'nin en temel ve vazgeçilmez kaynaklarıdır. Yazarın bunlardan başka İmam Şâfiî, İmam Muhammed Şeybânî, İmam Muhammed İbn Sîrîn, Behlül Dâna gibi firâset ilmine sahip olan önemli İslam âlimlerinden ya da mutasavvıflarından ve Gazneli Sultan Mahmud, Abbasi halifesi Ebu'l-Abbâs Abdullâh Me'mûn ile Cemşid ve Nûşirevân gibi kendilerine firâsetnâme sunulmuş hükümdarlarından alıntılar yapmıştır.

Eserde farklı amaçlarla alıntılanmış pek çok anekdot yer almaktadır. Hz. Peygamber'in de içinde yer aldığı Zeyd bin Hârise ile Usâme'nin akrabalığını tespit eden kâyif ile Hz. Peygamber'i görüp iman eden Yahudi kâyif anlatıları kaydedilmiştir. Bunlardan başka Büyük İskender, Nûşirevân, Haccâc-ı Zâlim'in annesi, Halife Me'mûn, Nizâmü'l-mülk, Yavuz Sultan Selim, Damad İbrahim Paşa gibi bazı yöneticilerle Aristo, Câlî'nûs, İmam-ı Şâfiî, İmam Muhammed Şeybânî, İmam Muhammed İbn Sîrîn, İbn Arabî, Gazâlî, Sadreddîn Konevî, Kâtibî, Kemal Paşazâde gibi bazı âlimlerin anekdotlarına da yer verilmiştir.

SONUÇ

Ta'likîzâde Mehmed Subhî'nin -muhtemelen- 1574 yılında kaleme alıp cülûs hediyesi olarak III. Murad'a sunduğu *Firâset-nâme*, Türk edebiyatında bu alanda yazılmış örneklerle kıyaslandığında "tam" bir firâsetnâme örneği durumundadır. Zira bu alandaki örneklerin çoğunluğu firâset ilminin alt dalları durumundaki kıyâfetnâme, seğirnâme, kefnâme vb. türündeki eserlerdir. *Firâset-nâme*'de mizacın onuncu delili olarak ele alınan, uzuvlardan hareketle kişilik analizi yapma bahsi, kıyâfetnâmelerin başlı başına konusunu oluşturmaktadır⁵. *Firâset-nâme*'yle aynı dönemde yazılarak yine III. Murad'a sunulmuş olan Mustafa bin Bâlî'nin *Risâle-i Kiyâset-i Firâset (İlm-i Firâset)* adlı eseri de tam bir firâsetnâme örneğidir (bk. Sarıççek 2014). İki eser içerik ve yöntem bakımından karşılaştırıldığında *Risâle-i Kiyâset-i*

⁵ Bu noktada firâset biliminin, başka pek çok alt ilgi alanı/bilim dahıyla birlikte, kıyâfet ilmini de kapsayan bir üst başlık olduğu söylenebilir.

Firâset'in daha sistemli ve detaylı olarak meydana getirildiği görülmektedir. Bu esere kıyasla *Firâset-nâme*'nin tutarlı bir yöntemle kaleme alındığını söylemek zordur.

Firâsetnâme ve kıyâfetnâme türlerindeki eserlerin içerik bakımından büyük oranda benzeştikleri görülmektedir. Sadece işlenen konular değil, değerlendirmeye alınan unsurlarla bunlara yüklenen anlamlar da benzerlik gösterir. Arap ve Fars edebiyatlarında önemli İslam bilginleri tarafından kaleme alınmış olan metinler Türk edebiyatındaki türdeşlerine kaynaklık etmiştir. Hamdullah Hamdî'den Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya kadar kaleme alınan kıyâfetnâme metinlerinin büyük oranda benzeştikleri görülmektedir. Bunların arasında Ta'likizâde'nin eserinde kıyâfet ilmiyle ilgili bölümde bazı orijinal başlıkların ve tespitlerin yer aldığı dikkati çekmektedir.

KAYNAKÇA

- AFYONCU, Erhan (2001), "Talîkizâde Mehmed Subhî'nin Hayatı Hakkında Notlar", *Osmanlı Araştırmaları*, S. XXI, İstanbul: Enderun Kitabevi, s. 285-306.
- ALTINTAŞ, Hayrani (1986), *Tasavvuf Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay.
- ANETSHOFER, Helga, N. İpek Hüner-Cora ve İrvin Cemil Schick (2016), "Cinsel İçerikli Bir Osmanlı Kıyâfetnâmesi, *Ta'rifnâme-i Zenâne*", *Toplumsal Tarih*, S. 270, s. 28-37.
- ÇABUK, Vahit (1986), *Tâlîkî-zâde Mehmed Subhî Efendi'nin Eğri Seferi Şehnâmesi*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- ÇABUK, Vahit (1988), "Denizlili Tâlîkî-zâde Mehmed Subhî Efendi (Hayatı ve Eserleri)", *Denizli Sempozyumu (27-30 Eylül 1988) Bildirileri*, Denizli: Denizli Valiliği Yay., s. 118-122.
- EMECEN, Feridun Mustafa (1994), "Ali'nin Ayn'ı: XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Bürokrasisinde Katib Rumuzları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hâtıra Sayısı*, S. 35, s. 131-150.
- FODOR, P. (2001), "Ta'likî-Zâde", *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, C. 10, The Netherland: Brill, s. 165-166. http://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/taliki-zade-SIM_7367
- GÜRBÜZ, Mehmet (2016), *Ta'likizâde Mehmed Subhî, Firâset-nâme*, Ankara: Grafiker Yay.
- İBRAHİM HAKKI (1330), *Ma'rifet-nâme*, İstanbul: Ahmed Kâmil Matbaası.
- KONUK, Ahmet Avni (2006), *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî-i Şerîf Şerhi 3*. İstanbul: Kitabevi.
- ÖZDEMİR, Mehmet (2013), *İsmâîl Rûsûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (IV. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Doktora Tezi, Yozgat: Bozok Üniversitesi.
- SARIÇİÇEK, Ramazan (2014), *Mustafa bin Bâli, Risâle-i Kiyâset-i Firâset/İlm-i Firâset: Yüzler Hâli Söyler*, İstanbul: Büyüyenay Yay.
- ULUDAĞ, Süleyman (1996), "Firâset", *İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul: TDV Yay., s. 116-117.
- ULUDAĞ, Süleyman (1999), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yay.
- WOODHEAD, Christine (2010), "Ta'likî-zâde Mehmed Subhî", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul: TDV Yay., s. 510-511.